

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.24>

БІЛОВОЛ О.О.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

LEGAL PRINCIPLES OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY TO COMBAT DOMESTIC VIOLENCE

Відповідно до статей 8 та 19 Конституції України, в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Представлені принципи забезпечують обов'язковість юридичної врегульованості будь-яких напрямів державної діяльності. Дане правило розповсюджується, у тому числі, й на державну політику протидії домашньому насильству, в основі формування та реалізації якої лежить сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили. Метою статті є надати характеристику системі правових засад формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству. У статті з'ясовано, що крім Конституції, важливий блок в нормативно-правовому масиві формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству становлять міжнародні акти. Сьогодні Україна є учасником великої кількості міжнародних угод, конвенцій, декларацій та інших подібних актів, норми яких встановлюють юридичні засади протидії домашньому насильству та значним чином скеровують порядок формування та реалізації державної політики в даній сфері. Зроблено висновки, що правові засади формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству – це сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які спрямовані на регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя. Відповідна система складається із: Конституції України, міжнародно-правових актів в сфері забезпечення прав і свобод людини, рівності, боротьби із дискримінацією та забезпечення інтересів дітей; матеріальних та процесуальних законодавчих актів, які визначають основи державно-владної протидії фактам домашнього насильства, дискримінації, насильства у відношенні дітей за рахунок реалізації адміністративних та інших юридично-визначених та обґрунтованих інструментів.

Ключові слова: *правові засади, державна політика, домашнє насильство, протидія домашньому насильству, нормативно-правовий масив.*

In accordance with Articles 8 and 19 of the Constitution of Ukraine, the principle of the rule of law is recognized and operates in our state. The legal order in Ukraine is based on the principles according to which no one can be forced to do what is not provided for by law. State authorities and local self-government bodies, their officials are obliged to act only on the basis, within the limits of their powers and in the manner provided for by the Constitution and laws of Ukraine. The presented principles ensure the mandatory legal regulation of any areas of state activity. This rule applies, including, to the state policy to combat domestic violence, the formation and implementation of which is based on a set of regulatory legal acts of various legal force. The purpose of the article

is to characterize the system of legal principles for the formation and implementation of the state policy to combat domestic violence. The article finds that in addition to the Constitution, an important block in the regulatory legal array of the formation and implementation of the state policy to combat domestic violence is international acts. Today, Ukraine is a party to a large number of international agreements, conventions, declarations and other similar acts, the norms of which establish the legal principles of combating domestic violence and significantly guide the procedure for the formation and implementation of state policy in this area. It is concluded that the legal principles of the formation and implementation of state policy to combat domestic violence are a set of regulatory legal acts of various legal force, which are aimed at regulating social relations in the studied area of public life. The corresponding system consists of: the Constitution of Ukraine, international legal acts in the field of ensuring human rights and freedoms, equality, combating discrimination and ensuring the interests of children; substantive and procedural legislative acts that determine the foundations of state and government counteraction to the facts of domestic violence, discrimination, violence against children through the implementation of administrative and other legally defined and substantiated instruments.

Key words: *legal principles, state policy, domestic violence, combating domestic violence, regulatory and legal framework.*

Актуальність теми. Відповідно до статей 8 та 19 Конституції України, в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Представлені принципи забезпечують обов'язковість юридичної врегульованості будь-яких напрямів державної діяльності. Дане правило розповсюджується, у тому числі, й на державну політику протидії домашньому насильству, в основі формування та реалізації якої лежить сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили.

Стан дослідження проблеми. Запобігання та протидія домашньому насильству на сьогоднішній день є актуальною проблемою та предметом багатьох наукових досліджень. Її аналізували численні фахівці, серед яких: А. А. Васильєв, А. О. Галай, О. О. Дудоров, С. Я. Лихова, І. Ф. Литвінова, М. І. Хавронюк тощо. Вказані, та інші науковці, приділяли свою увагу, як правовим, так і технічним аспектам процесу боротьби із домашнім насильством. Втім, попри значний науковий доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання правових засад формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству.

Саме тому метою статті є надати характеристику системі правових засад формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що основу нормативно-правових засад формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству становить Конституція України. Це Основний закон держави, який декларує головні політичні, організаційні, правові, економічні та інші засади функціонування держави. Фактично це своєрідний збірник правил відповідно до якого регулюються абсолютно всі суспільно-правові відносини. В контексті протидії домашньому насильству, Конституція важлива тим, що в ній закріплено принципи гуманізму, рівності та протидії дискримінації.

Наприклад, Основний Закон проголошує, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною

і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Крім Конституції, важливий блок в нормативно-правовому масиві формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству становлять міжнародні акти. Сьогодні Україна є учасником великої кількості міжнародних угод, конвенцій, декларацій та інших подібних актів, норми яких встановлюють юридичні засади протидії домашньому насильству та значним чином скеровують порядок формування та реалізації державної політики в даній сфері.

Наприклад, цільовим міжнародним документом безпосередньо присвяченим проблемі домашнього насильства та особливостям боротьби із нею є Декларація ООН про усунення насилля стосовно жінок від 20.12.1993. Міжнародний акт встановлює, що жінки користуються рівними правами щодо здійснення та захисту всіх прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській та будь-яких інших галузях. Ці права включають, зокрема: 1) право на життя; 2) право на рівність; 3) право на свободу та особисту недоторканність; 4) право на рівний захист відповідно до закону; 5) право не піддаватися дискримінації у будь-якій формі, а право на найвищий досяжний рівень фізичної та психічної здоров'я; 6) право на справедливі та сприятливі умови праці; 7) право не піддаватися тортурам та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, видам поводження [2].

Декларація зобов'язує держав-учасниць засуджувати будь-які випадки насильства стосовно жінок, у тому числі на ґрунті звичаїв, традицій, релігійних мотивів. Протидія насильству повинна включати в себе такі заходи: а) проводити необхідну роботу, щоб забезпечити в максимально можливій мірі з урахуванням наявних у них ресурсів і, якщо це необхідно, в рамках міжнародного співробітництва надання жінкам, які зазнавали насильства, і, якщо це необхідно, їх дітям спеціалізованої допомоги, наприклад, з реабілітації, догляду за дитиною та її утримання вітальних служб і програм, а також структур підтримки, та вживати будь-яких інших належних заходів для сприяння їх безпеці, а також фізичної та психологічної реабілітації; б) передбачати у державних бюджетах необхідні ресурси для своєї діяльності, пов'язаної та викорінювання насильства щодо жінок; і) вживати заходів для забезпечення того, щоб працівники правоохоронних органів та державні посадові особи, які відповідають за здійснення політики у сфері запобігання та розслідування актів насильства щодо жінок та покарання за них, отримували підготовку з урахуванням необхідності розуміння особливих потреб жінок; г) вживати всіх необхідних заходів, особливо в галузі освіти, з метою зміни соціальних і культурних моделей поведінки чоловіків і жінок та викорінювання забобонів, звичаїв та іншої практики, заснованих на ідеях неповноцінності або переваги однієї зі статей або на стереотипних уявленнях про роль чоловіків та жінок тощо [2].

Протидії домашньому насильству також прямо стосується Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Цілями Конвенції визначено: а) захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства; б) сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності; с) розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги; д) заохочення міжнародного співробітництва з метою ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства; е) забезпечення підтримки та надання допомоги організаціям та правоохоронним органам в ефективному співробітництві для прийняття комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства [3].

На рівні національних законодавчих положень нормативно-правовими основами формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству, в першу чергу, є кодифіковані документи матеріального та процесуального характеру, які встановлюють відповідальність за вчинення домашнього насильства та регламентують порядок притягнення до відповідальності осіб, які їх вчинили. Наприклад, Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає основи притягнення до відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство адміністративного характеру. Завданням КУпАП визначено: охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [4].

Кримінальний кодекс України створює підґрунтя для правового забезпечення охорони прав та свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки,

довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням, одним з яких є домашнє насильство відповідного складу [5]. На відміну від КУпАП, який одночасно закріплює і матеріальні, і процесуальні аспекти притягнення осіб, які вчинили адміністративне правопорушення до відповідальності, кримінальне покарання забезпечується в порядку передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України [6].

Цільовий характер в досліджуваному нормативно-правовому масиві має Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [7].

Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [8]. Стаття 10 документу гарантує кожній дитині право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Держава здійснює захист дитини від: усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або інших законних представників дитини; втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин; залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо [8].

Формування ефективного державного курсу протидії домашньому насильству неможливо без врахування засад боротьби із дискримінацією на території держави, тому законодавчі акти в цій сфері також можна віднести до досліджуваного нормативно-правового масиву. Наприклад, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI встановлює організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Закон поширюється у тому числі на житлові та сімейні відносини та передбачає регулювання суспільних відносин за невідступності від принципів: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [9].

В свою чергу, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV спрямовано на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [10].

Висновки. Таким чином, правові засади формування та реалізації державної політики протидії домашньому насильству – це сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які спрямовані на регулювання суспільних відносин у досліджуваній сфері суспільного життя. Відповідна система складається із: Конституції України, міжнародно-правових актів в сфері забезпечення прав і свобод людини, рівності, боротьби із дискримінацією та забезпечення інтересів дітей; матеріальних та процесуальних законодавчих актів, які визначають основи державно-владної протидії фактам домашнього насильства, дискримінації, насильства у відношенні дітей за рахунок реалізації адміністративних та інших юридично-визначених та обґрунтованих інструментів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Офіційний вісник України. 2010. № 72/1. Ст. 15.
2. Декларація про усунення насильства проти жінок: міжнародний документ від 20.12.1993. Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. Режим

доступу: <https://docs.un.org/ru/A/RES/48/104>.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): конвенція від 11.05.2011ю Офіційний вісник України. 2022. № 87. Ст. 5450.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

5. Кримінальний кодекс України: кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. Ст. 88.

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон від 07.12.2017 № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.

8. Про охорону дитинства: закон від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: закон від 06.09.2012 № 5207-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №32. Ст. 412.

10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закон від 08.09.2005 № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.